

Jednim udarcem dvije muhe

Opis projekta „Hrvatsko-nizozemski rječnik i srpsko-nizozemski rečnik“

Mirko Cvetković (Beograd), Radovan Lučić (Amsterdam),
Jelica Novaković-Lopušina (Beograd)

1. Kronološki pregled

Projekt je pokrenut na inicijativu drs. Radovana Lučića, docenta hrvatskog i srpskog jezika pri Amsterdamskom sveučilištu (UvA) i prof. dr. Jelice Novaković-Lopušine, voditeljice Odsjeka za nizozemski jezik pri Beogradskom univerzitetu. Prof. Novaković je već početkom devedesetih godina prošlog stoljeća izradila priručni „Srpskohrvatsko-nizozemski“ i „Nizozemsko-srpskohrvatski“ rječnik, sastavljen u želji da se stvori znanstveno utemeljena osnova za izradu rječnika ova dva jezika. Direktan povod bila je potreba za komunikacijom velikog broja „naših (bivših) sunarodnika“ koji su se usled nemilih događaja na Balkanu obreli na nizozemskom govornom području (Novaković-Lopušina, 1993: 7). Drs. Lučić je nešto kasnije počeo sastavljati veliki „Hrvatsko-nizozemski“ rječnik. Oboje su, nezavisno jedno od drugoga, za svoje projekte zatražili potporu nizozemske ustanove za dvojezične leksikografske projekte (CLVV – Commissie voor Lexicografische Vertaalsoorzieningen) koja ih je odbila s obrazloženjem da ne želi financirati posebne projekte za hrvatski i srpski jezik već samo jedan projekt jednog srpskohrvatskog rječnika. Autori projekata stupili su potom u dodir i razradili plan zajedničke izrade posebnih rječnika.

Taj je plan prihvatilo Amsterdamsko sveučilište i podnijelo zahtjev za financiranje Nizozemskoj jezičnoj uniji (NTU – Nederlands Taalunie) koja je u međuvremenu preuzela djelatnosti CLVV-a.

Projekt je prihvaćen 2009. godine, a izrada je počela u siječnju 2010.

Polazišna leksikografska koncepcija bila je određena na temelju materijala iz postojećeg dijela hrvatsko-nizozemskog rječnika R. Lučića. Prvih 9.000 natuknica (slova A–G) prvotno je obrađeno po načelu obostranosti, odnosno za produktivno korištenje oba jezika (Lučić 2002). Po tom načelu natuknica i prijevod opskrbljeni su istom količinom podataka (gramatičkih, stilističkih, etimoloških, terminoloških...). Cilj je bio izrada enciklopedijskog rječnika od pedesetak tisuća natuknica.

Međutim, za potporu tako ambicioznom projektu nisu se mogla pronaći sredstva. Na prijedlog izdavačkog poduzeća Školska knjiga iz Zagreba obrada je pojednostavljena s ciljem izrade praktičnog rječnika koji bi se svojom koncepcijom uklopio u novu seriju dvojezičnih rječnika Školske knjige. Podroban je opis reduciran na hrvatske natuknice, imajući u vidu obrnuti smjer rječnika gdje bi pak nizozemske natuknice bile opskrbljene potrebnim podacima. Dotad obrađeni dio rječnika smanjen je za polovicu te prilagođen novoj strukturi po kojoj je obrađeno još 4.500 novih natuknica.

Ta je struktura u prvoj fazi projekta ponešto izmijenjena u dogovoru s kolegama iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, s kolegama iz Beograda te sa službenim voditeljem projekta pri Amsterdamskom sveučilištu Wimom Honselaarom – autorom velikog rusko-nizozemskog rječnika.

2. Način obrade

Rad na rječniku usporedno se odvija pri Amsterdamskom sveučilištu (usklađivanje postojećih dijelova rječnika, krajnja obrada novih natuknica, provjera s izvornim govornicima nizozemskog jezika i prilagodba srpskih natuknica na hrvatski), u Institutu za jezik i jezikoslovlje u Zagrebu (obrada novih natuknica, provjera leksikografske sustavnosti i hrvatskoga teksta) te pri Odsjeku za nizozemski jezik Beogradskog univerziteta (prilagodba hrvatskih natuknica na srpski, obrada novih natuknica, provjera srpskog teksta).

Budući da je zbog ograničene potpore trebalo pojednostaviti mikrostrukturu i postrožiti odabir natuknica dogovorena su sljedeća načela:

Kako za hrvatsko-nizozemski tako i za srpsko-nizozemski rječnik predviđen je opseg od otprilike 35.000 natuknica.

Rječnik je predviđen za korisnike oba jezika, s tim da je polazišni jezik obrađen za produktivnu upotrebu.

Odabir natuknica rađen je na temelju popisa Školske knjige (26.000 natuknica) te izborom iz Hrvatsko-norveškog (Mazalin-Bøge, 30.000 natuknica), Hrvatsko-njemačkog rječnika (Tutschke, 30.000 natuknica) i abecedarija za školski rječnik hrvatskoga jezika koji se izrađuje pri Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje (30.000 natuknica), a tijekom obrade proširivan je natuk-

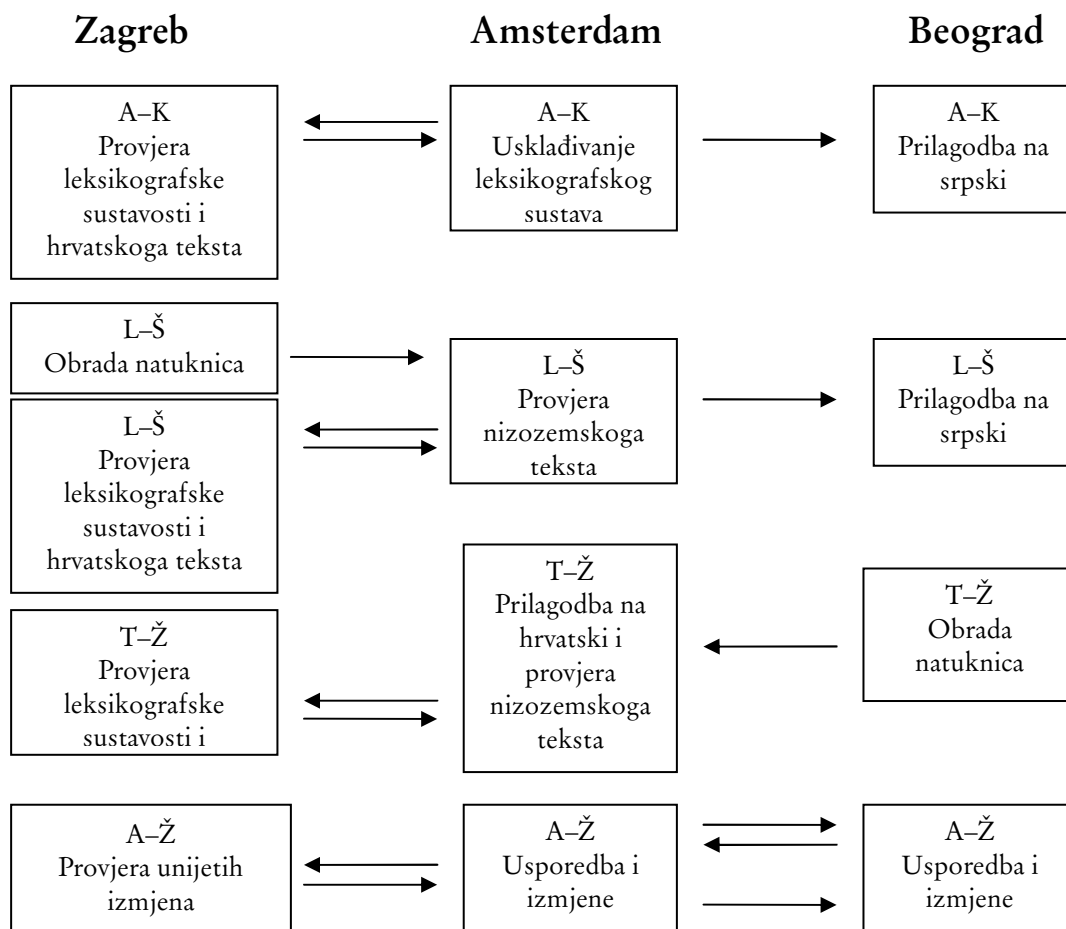
nicama iz raznih novijih jednojezičnih i višejezičnih rječnika (u prvom redu HER, RHJ, Ladan i Bujas).

Pri izradi srpskog rječnika korišteni su srpsko-engleski (Ignjatović, 40.000 odrednica) i srpsko-nemački rečnik (Vladović-Micić, 40.000 odrednica), uz neophodnu provjeru natuknica u Rečniku Matice srpske (Nikolić).

U slučaju dvojbe oko unošenja natuknice zadnju će riječ imati kriterij učestalosti. Provjera se vrši po Hrvatskom čestotnom rječniku (HČR) te selektivnom pretragom na internetskim tražilicama i jezičnim korpusima (HNK, KHJ, za srpski jezik vidi 7.3).

Pri obradi natuknica koristi se leksikografski program Softlex (autori M. Jeras i K. Blaževac) u kojem je definirana struktura hrvatsko-nizozemskog rječnika.

Zamišljeno je da se usklađeni materijal iz postojećih dijelova hrvatsko-nizozemskog rječnika R. Lučića u Beogradu prilagodi na srpski. Nizozemski tekst ostaje nepromijenjen, kao i velik dio hrvatskog teksta. Gdje je potrebno ubacuju se srpske ili izbacuju hrvatske natuknice, prijevodi, kolokacije i primjeri upotrebe, prilagođuje se struktura leksičkoga članka i mijenjaju odrednice. Istodobno se u Zagrebu nastavlja obrada novih natuknica od slova L, a u Beogradu, uz daljnju prilagodbu na srpski, obrada novih natuknica od slova T. U Amsterdamu se srpsko-nizozemski dio rječnika od slova T prilagođuje na hrvatski jezik i cjelokupni materijal provjerava s izvornim govornicima nizozemskog jezika. Autori uspoređuju obrađene dijelove rječnika i u dogovoru unose eventualne izmjene. Organizacija poslova mogla bi se shematski prikazati na sljedeći način:



2.1. Korisnički orijentirani rječnici

U makrostrukturi se pokušalo izići u susret praktičnim potrebama korisnika:

Kao natuknice su uvršteni i svi za neizvornog govornika neočekivani oblici ako po abecednom redu ne stoje uz kanonski oblik te ih se upućuje na osnovne:

- (1a) **h**ici *m,pl* → *hitac*
- (1b) **b**io *pa* → *biti*¹
- (1c) **b**erem *praes* → *brati*
- (1d) **d**a³ *praes* → *dati*

Glagolske imenice ne navode se kao posebne natuknice kad im je nizozemski prijevod jednak prijevodu infinitivnog oblika glagola od kojega su izvedene i kad bi po abecednom redu stajale uz glagolsku natuknicu.

Prilozi kojima je oblik jednak nominativu jednine srednjeg ili muškog roda pridjeva, a prijevod im je identičan prijevodu pridjeva (u nizozemskom su prilozi najčešće morfološki istovjetni s pridjevima), ne navode se kao posebne natuknice.

Ako im je prijevod isti, glagoli nesvršenog vida upućuju se na glagole svršenog:

- (2a) **dometati** [domećem] *vt,i* → *dometnuti*
 (2b) **dometnuti** [dometnem] *vt,p* *toevoegen, bijvoegen*

Mocijski parnjaci navode se kao posebne natuknice:

- (3a) **državljanin** [pl državljani] *m* *staatsburger de* • *strani* ~ – *vreemdeling*;
buitenlander de
 (3b) **državljanica** *f* *staatsburger de* (vrouw)

Za sve slučajeve kad se upućuje s kanonskog oblika vrijedi pravilo da se navodi osnovni prijevod ako se natuknica na koju se upućuje ne nalazi između pedeset susjednih natuknica. Ako se radi o polisemičnoj natuknici, osnovni prijevodi glavnih značenja odvajaju se točka-zarezom, a detaljno su opisani i obrojčani u osnovnoj natuknici na koju se upućuje.

3. Norma

Poseban problem u obradi natuknica predstavlja normativna komponenta. Kao prvo, postavlja se pitanje u kojoj mjeri jedan opći dvojezični rječnik treba biti normativan, a uolikoj mjeri treba prikazivati činjeničnu jezičnu, a i pravopisnu, situaciju. Osim toga, odnos funkcionalnih stilova u hrvatskome standardnom jeziku nije jasno definiran, a ni pojam *govornog* standarda nije dovoljno razgraničen.

3.1 Pravopis

U hrvatskom standardom jeziku trenutačno postoje nesuglasice oko nekih pravopisnih rješenja: Vijeće za normu hrvatskog standardnog jezika koje je 2005. godine imenovao ministar znanosti obrazovanja i športa, donijelo je odluke s kojima se ne slaže Odsjek za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Te odluke, iako su provedene u školskom pravopisu koji ministarstvo preporučuje za školsku upotrebu, nisu zasad šire prihvaćene u javnosti, a mnogi izdavači u svojim književnim izdanjima i dalje primjenjuju ustaljenu praksu. Pokušavajući pomiriti uzus i normu (u značenju u kojem te pojmove u okviru *standarda* objašnjava Silić, 1999: 238), nastojimo različita pravopisna rješenja navoditi u posebnim natuknicama, u ilustrativnim primjerima upotrebe koji pripadaju razgovornom funkcionalnom stilu koristimo ustaljenu leksičku i pravopisnu praksu, a u rječničkom metajeziku polazimo od službene norme (u glosama koristimo dative zamjenica na *-u* i navodimo mogućnosti oblika s „nepokrivenim *r*“ te množinskih oblika s neprilagođenom osnovom).

3.2 Naglasci

Kako u natuknici tako i u prijevodu bilježi se samo mjesto naglasaka i to u dvosložnim i vešesložnim riječima. Tonska obilježja naglasaka i dužine čije su razlikovne funkcije u komunikaciji ionako prilično skromne, nismo navodili. Ako dolazi do pomicanja naglasaka to je naznačeno u genitivu jednine, odnosno u prvom licu prezenta. U opisima, primjerima i frazemima naglasci nisu označeni.

Pri izradi hrvatsko-nizozemskog rječnika uzimaju se u obzir mogućnosti bilježenja naglasaka sukladno govornoj praksi uzornih govornika. Te su mogućnosti uporabne norme u slučaju hrvatskoga jezika djelomično naznačene u Hrvatskoj gramatici grupe autora (HG, 1997: 70–73), a neke potvrde nalaze se i u novijim hrvatskim rječnicima (HER, RHJ). Zasada se u višesložnim posuđenicama, s iznimkom dvosložnih, s nastavcima *-ent* i *-ant* (*dirigent*, *ministrant* itd.) mjesto naglasaka označava na zadnjem, a u četvero- i višesložnima s nastavkom *-ator* na predzadnjem slogu (*aligator*, *egzekutor* itd.). U posuđenicama s izvorno krajnjim naglaskom koji je očuvan u hrvatskoj govornoj praksi mjesto se naglasaka označava na zadnjem slogu (*barok*, *rokoko*, *biro*, itd.). Osim toga, bilježenje govorne prakse može se provoditi i u drugim slučajevima, samo što je u tome teško postići sustavnost: početni naglasak u riječima s nastavkom *-skop* (*horoskop*, *teleskop* itd.) pomicanje novoštokavskog naglasaka na prethodni slog kao u *cepelin*, *bogoslovni* itd. ili na potonji slog kao u *člankonožac*, *bazuka* itd.¹ Konačno rješenje, međutim, čeka temeljite potvrde u govornoj praksi i opsežne konzultacije sa stručnjacima.

Kada je srpsko-holandski rečnik u pitanju, obeležavanje naglasaka sa leve strane je rađeno u skladu sa normom. Norma je prvobitno izabrana kao presedan nepremostivim razlikama u govornoj praksi uzornih govornika, a zatim je konsekventno primenjivana kod drugih odrednica. Ipak, ona nije u svim slučajevima prihvatana bezrezervno. Najveći otpor kod sastavljača izazivali su naglašeni drugi slogovi u višesložnim pozajmljenicama (*televizija*, *ambasador*), jer tu postoji najveće mimoilaženje između norme i govorne prakse. Ipak, ovi naglasci su uneti u rečnik, jer norma ne daje alternativu. Tamo gde norma daje mogućnost paralelnih oblika, naglasak koji je bliži sastavljačima je ušao u rečnik (*telegram*, *teleskop*). Kada su u pitanju toponimi, etnonimi i sl. koji se ne mogu naći u *Rečniku Matice srpske*, kao referencu za naglašavanje su korišćeni jezički priručnici. Tako se, na primer, *Holandija* na medijskom javnom servisu naglašava na prvom slogu, iako je i u govornoj praksi i prema

¹ Svi primjeri potvrđeni u HER (2002).

lingvistima (Klajn 2000: 314) naglasak na drugom. Ova diskrepancija će u predgovoru rečnika biti posebno istaknuta.

3.3 Leksička norma

Rječnički sastav dio je jezika koji se najbrže i najupečatljivije mijenja, a devedesetih godina prošloga stoljeća izvršena je opsežna redefinicija leksičke norme u hrvatskom standardnom jeziku. Osim što su, uz novotvorenice, u svakodnevni govor uvedene mnoge riječi i izrazi iz stilističke rezerve, brojnim je leksemima promijenjen status koji se još uvijek nije ustalio u funkcionalnim stilovima standardnoga jezika.

S tim u vezi postavlja se pitanje koje leksičke jedinice treba uvrstiti u popis natuknica, koje treba navesti kao normativno bolje ili lošije, kojima treba dati prednost i kako to treba označiti?

U hrvatskoj leksikografskoj praksi normativno prihvatljivije inačice redovito se navode, a nerijetko se na njih i upućuje.

Smatramo da bi u korisničko orijentiranom rječniku jedini kriterij za upućivanje na potpuniji opis trebala biti učestalost. Stoga se na normativno prihvatljiviji oblik upućuje samo ako je frekventniji te iz tog razloga i podrobnije opisan. S obzirom na purističku tradiciju hrvatskog književnog jezika i njen odraz u standardizaciji, u hrvatsko-nizozemskom rječniku uz natuknicu ipak navodimo i njen normativno prihvatljiviji oblik i kada nije frekventniji; Nizozemcu to doduše neće mnogo značiti jer ga u načelu zanima što na nizozemskom znači riječ koju je susreo, a ne njeni hrvatski sinonimi, no ipak će mu možda gdje gdje koristiti i ta dodatna obavijest. Za hrvatske korisnike takvi podatci nisu relevantni budući da se navedeni normativno prihvatljiviji oblici u rječniku nalaze kao samostalne natuknice, ali će ih upozoriti na postojanje mogućnosti koja je bliža službenoj normi. Usto se trudimo nuditi i pažljivo birati relevantne opise i obavijesti o registrima, stilovima te sinonimnim suodnosima.

Kod uvrštavanja i upućivanja u srpskom jeziku se postavlja problem konsistentosti. Koje regionalizme tj. 'kroatizme' treba smatrati dovoljno odomaćenim da se uvrste u rečnik, uz upućivanje na frekventniji srpski ekvivalent, a koje ne? Gde naći odgovor na pitanje da li je nešto 'kroatizam' ili ne? Neka moguća rešenja promotrićemo dalje u tekstu pod tačkom 7.

4. Mikrostruktura

Radi uspješnog i sustavnog prilagođavanja natuknica važno je da oba rječnika slijede ista načela organizacije rječničkih članaka. Zato je razrađena jedinstve-

na mikrostruktura i osnovni sustav upućivanja. Ovdje ćemo ukratko navesti najvažnije elemente strukture naših rječnika:

Pridjevi se navode u nominativu jednine muškog roda u neodređenom obliku. Nepostojani glasovi (*a/ta*) tiskani su kurzivom. Ako u određenom obliku dolazi do alternacije, cijeli se oblik ispisuje ispred oznake kategorije:

- (4) **gi|bak** [gipki] adj **lenig**, **buigzaam**, **soepel**; fig **beweeglijk** • ~pko
tijelo – lenig lichaam; ~pki zglobovi – soepele gewrichten

Uz glagolsku natuknicu navodi se prelaznost/povratnost i glagolski vid.

- (5) **dobacivati** [dobacujem] *vt,i* → *dobaciti* • ~ djevojkama –
opmerkingen maken tegen meisjes

Prvo lice jednine prezenta navodi se ukoliko prezentska osnova ima različit naglasak, te u svim slučajevima kad prezent nije moguće proizvesti zamjenom infinitivnog nastavka *-ti* prezentskima (dakle uvijek osim u tipovima *-ati*, *-am* i *-iti*, *-im*).

- (6a) **nadmašiti** [nadmašim] *vt,p* *overtreffen* • ~ očekivanja – de
verwachtingen overtreffen; ~ samoga sebe – zichzelf overtreffen
- (6b) **lebdjeti** [lebdim] *vi,i* *zweven id.fig* • ~ između života i smrti – tussen
leven en dood zweven; ~ u oblacima – in de wolken zijn

Povratna zamjenica navodi se uz glagole kao podnatuknica kad povratni glagol ima različito leksičko značenje od osnovnog glagola ili ako mu je prijevod različit od prijevoda osnovnoga glagola. U značenju povratnosti i bezličnosti ne navodi se kao posebna podnatuknica. U primjerima uporabe povratna zamjenica ispisuje se uz tildu koja stoji umjesto (dijela) glagolskog oblika.

- (7) **oda|ti** I. *vt,p* 1. (*otkriti*) *verraden, verklappen; onthullen* • ~ti tajnu –
een geheim verklappen • ~o ga je glas – zijn stem verraadde hem 2.
(*iskazati*) *betuigen, betonen* • ~ti počast – eer bewijzen II. (+ se) *vr,p*
1. (*otkriti se*) *zich verraden* • *ničim se nije ~o* – hij verraadde zich door
niets 2. (*prepustiti se*) *zich wijden aan, zich overgeven aan* • ~o se piću
– hij is aan de drank gegaan

4.1 Oznake

Za označavanje odrednica i kratica koristi se latinska terminologija (objašnjena u popisu korištenih kratica), koja se upotrebljava kako u engleskom tako i u romanskim jezicima te je poznata obrazovanim korisnicima rječnika oba govorna područja. Time se, dakle, izbjegla uporaba dvojezičnih oznaka u metajeziku što olakšava snalaženje.

Stilističke, terminološke i etimološke odrednice stoje iza gramatičkih oznaka. One su uvijek iza riječi koje opisuju, dakle ako se nalaze ispred riječi

u prijevodu znači da se odnose na natuknicu. Terminološke odrednice navode se samo u slučaju homonimije ili mogućeg nesporazuma. Ako imenica ima promjenu naglaska u genitivu, genitivni oblik se u cijelosti ispisuje u zagradi iza gramatičke oznake.

- (8) **glavar** [glavara] *m* *hoofd* *het* (voorzitter) • *seoski* *~* – dorpshoofd; *državni* *~* – staatshoofd

Okomita crta odvaja nepromjenjivi dio natuknice od dijela koji se u primjerima uporabe navodi kao nastavak iza tilde. Tildom se, dakle, u primjerima označava oblik kada je jednak natuknici, odnosno dijelu natuknice ispred okomite crte:

- (9) **gad|an** *adj* *akelig, lelijk, naar; lastig* • *~na nesreća* – een ernstig ongeluk; *~na podvala* – gemene streek; *~ zadatak* – lastige opdracht • *~an kao lopov* – zo lelijk als de nacht

Dvostruka tilda stoji ispred prijevoda koji se samo otprilike slaže s izvornikom:

- (10) **griješiti** *vi,i* **1.** (činiti grijeh) *zondigen* • *~ bludno* *≈* ontucht plegen **2.** (činiti pogr(j)eške) *fouten maken* • *~ u poslu* – fouten maken in zijn werk; *~ u pisanju* – spelfouten maken **3.** (varati se) *zich vergissen, fout zitten* ¶ *~ dušu* *≈* iem. onterecht verdenken

Podnatuknice obrojčane rimskim brojkama navode se u slučaju različitog značenja prelaznih i neprelaznih, odnosno povratnih glagola:

- (11) **gaziti** **I.** *vt,i* **1.** (nogama) *trappen, vertrappen, platlopen* • *~ cvijeće* – bloemen vertrappen; *~ grožđe* – druiven treden (met de voet); *ne gazi travu!* – niet op het gras lopen! **2.** (vozilom) *overrijden* **3.** *fig* (tlačiti) *onderdrukken* • *~ narod* – de bevolking onderdrukken **4.** *fig* (kršiti) *schenden, breken* • *~ riječ* – je niet aan je woord houden **II.** *vi,i* **1.** (kročiti) *treden; schrijden* **2.** *mar* (uranjati) *diepgang hebben* **3.** *sl* (s momkom/djevojkom) *verkering hebben*

Obrojčane se natuknice u načelu navode kod homonima različitog etimološkog podrijetla i kod različitih gramatičkih kategorija:

- (12a) **g1** *n/m* (slovo, glas) **g** [g] *de*
 (12b) **g2** [gə] *m*, muz **g** [χe], *so* *de* • *~-dur* – G-groot, G-majeur *de*; *~-mol* – g-klein, g-mineur *de*
 (12c) **g.3** *abbr* **1.** (gospodin) *dhr.* **2.** (gram) *g.* **3.** (godina) *jaar*
 (12d) **griz1** (pl grizovi) *m* (→ gristi) *beet, hap* *de*, *hapje* *het*
 (12e) **griz2** *m,sg* (krupica) *griesmeel* *het*

Na potpunije opisanu natuknicu upućuje se u zagradama strelicom neposredno iza natuknice, odnosno ispred ekvivalenta:

- (13a) odjenuti [odjenem] vt/vr,p → obući; aandoen; zich kleden
- (13b) obući [obučem] I. vt,p 1. (što) aandoen, aantrekken • ~ kaput – een jas aandoen 2. (koga) aankleden • ~ dijete – een kind aankleden II. (+ se) vr,i zich kleden, zich aankleden • mladenački se ~ – zich jeugdig kleden; moraš se lijepo ~ – je moet iets moois aantrekken

Izgovor kako polazišnog tako i ciljnog jezika objašnjen je u posebnom prilogu. Uz imenice koje se ne izgovaraju po nizozemskim pravilima izgovora, navodi se i fonetski izgovor prema rječniku nizozemskog suvremenog jezika „Van Dale Hedendaags Nederlands“. Ukoliko je izgovor preuzet iz nekog poznatijeg jezika, radi lakšeg čitanja fonetske transkripcije ispred se stavlja odrednica za taj jezik:

- (14) genij *m* genie *fr* [ʒɛ'ni] *het* • nepriznati ~ – miskend genie

4.2 Primjeri uporabe

Primjeri uporabe mogu biti ilustrativni ili razlikovni. Prvi se koriste da bi se kontekstom pojasnilo značenje sinonimnih ekvivalenata navedenih u prijevodu, a potonji kad je prijevod natuknice u kontekstu različit od navedenog ekvivalenta (i sinonima). Pored njih se stalni izrazi, česte kolokacije i frazemi također navode kao primjeri uporabe.

Ako je prijevod primjera uporabe jedna dvosložna ili višesložna riječ, označen je naglasak. Ukoliko je to imenica označen je i član, osim ako se radi o složenici čiji je drugi dio imenica navedena kao ekvivalent natuknice te je uz nju, dakle, već naveden član.

- (15a) glumačk|i *adj* acteurs-, acteer- • ~a agencija – castingbureau ['ka:stɪŋbyro], acteursbureau *het*; ~a družina – toneelgroep *de*, acteursgezelschap *het*; ~a ekipa – cast *engl* ['ka:st] *de*, rolbezetting *de*; ~i talent – acteertalent *het*

- (15b) gas *m,sg* gas *het* (auto's e.d.) • ~ do daske – plankgas

Od prijevodnog dijela natuknice debelom su točkom odvojene te abecednim redom navedene imeničke odnosno glagolske kolokacije. Iza sljedeće debele točke dolaze proizvoljni ilustrativni primjeri:

- (16) godin|a *f* 1. jaar *het* • izgubiti ~u – een (studie)jaar verliezen; Nova ~a – Nieuwjaar; prijestupna ~a – schrikkeljaar; svjetlosna ~a – lichtjaar; školska ~a – schooljaar; tekuća ~a – lopend jaar; upisati ~u – zich inschrijven voor het studiejaar • ~a dana – één jaar; do ~e – tot volgend jaar; svake druge ~e – om het jaar; ~ama – al jaren; vele jaren • u dvadesetim ~ama ovoga stoljeća – in de jaren twintig van deze eeuw 2. *pl* (dob) leeftijd *de* • čovjek/žena srednjih ~a – man/vrouw van

middelbare leeftijd; *čovjek/žena u ~ama* – man/vrouw op leeftijd • *koliko imaš ~a?/koliko ti je ~a?* – hoe oud ben je?

Potom slijede primjeri s prenesenim značenjem i slobodni frazemi, a na kraju rječničkoga članka „zastavicom“ su odvojene poslovice i frazemi u užem smislu:

- (17) **golub** [pl golubovi/golubi] *m* 1. (*ptica*) *duif de* • *glineni ~* – kleiduif; *~ mira* – vredesduif; *~ pismoša* – postduif • *kao dva ~a* – als twee tortelduifjes 2. (*riba*) *adelaarsrog de* ¶ *pečeni ~ovi ne padaju s neba* – gebraden duiven vliegen niemand in de mond

Međutim, nije uvijek moguće u potpunosti slijediti zadanu strukturu. Radi preglednije prezentacije semantičkih odnosa u rječničkome članku katkad je potrebno odstupiti od (meta)leksikografske sustavnosti. Tako se, naprimjer, u nekim slučajevima odnosni i opisni pridjevi obrađuju pod istom natuknicom, a pod pridjevsku natuknicu znade u primjeru uporabe gdje gdje zalutati i koji prilog. Naravno, takva odstupanja nastojimo svoditi na najmanju moguću mjeru, u načelu samo onda kada smatramo da bi strogo pridržavanje zadane mikrostrukture moglo prije zbuniti prosječnog korisnika nego što bi mu moglo pomoći u snalaženju.

5. Prilagođavanje obrađenih delova rečnika

Kada možemo za neku reč da kažemo da isključivo pripada hrvatskom jeziku, kada kažemo da se koristi *i* u srpskom, a kada da se koristi isključivo u srpskom? Inkluzivnost srpskohrvatskog jezika i nedostatak jasne jezičke politike su doveli do toga da je postavljanje tog pitanja samo po sebi prilično delikatno, a potencijalan odgovor na njega najblaže rečeno komplikovan i svakako odgovoran.

Polazeći od svog jezičkog osećaja, autori srpsko-holandskog rečnika se često suočavaju sa problemom (ne)uvrstavanja reči koje jedno ili oboje osete kao pripadajuće hrvatskom, a ne srpskom jeziku. Kako se na rečničkom projektu radi zajedno sa hrvatsko-holandskom redakcijom, nedoumice prilikom dobijanja hrvatskog abecedarijuma ili već gotovih odrednica postaju još izraženije, pogotovo kada se zbog drugih, ličnih faktora, mišljenja sastavljača srpsko-holandskog rečnika međusobno razilaze.

Kada je u pitanju razlikovanje hrvatske i srpske leksike, prosečan govornik kome je maternji neki od ta dva jezika će se najpre osloniti na svoj leksikon. U zavisnosti od starosti, dijalekatskog govornog područja, socijalnih i ideoloških obeležja, ali i drugih ličnih preferenci samog govornika srpskog jezika, njegov opšti leksikon može, iako većinski zasnovan na opštem leksikonu srpskoga jezika, delimično sadržavati hrvatski opšti leksikon. Sa druge strane,

postoji veliki broj reči koje norma uvažava kao srpske, ili bar srpskohrvatske, iako će ih govornik oceniti kao isključivo hrvatske, uglavnom zbog njihove (ne)frekventnosti u pojedinačnom i opštem leksikonu.

Pitanje „šta kaže norma, a šta kažem ja“ se tokom rada na srpsko-holandskom rečničkom projektu ispostavilo kao čest kamen spoticanja, ili barem manja ili veća prepreka na kojoj bi se često trebalo zaustaviti, razmisliti ili se konsultovati i doneti odluku. Kako se deo rečnika radi na hrvatskom jeziku, zadatak beogradske redakcije je da hrvatske odrednice i primere prevede, adaptira ili uputi² na srpski, dopuni rečima koje nedostaju, ali i izbaci reči koje se ne koriste u savremenom srpskom jeziku i nemaju prevodne ekvivalente.

5.1 Metod

Nemali je broj i onih reči koje beogradska redakcija dobije od zagrebačke, bilo u formi gotovih odrednica ili dela abecedarijuma, za koje se postavlja pitanje treba li ih uvrstiti u srpsko-holandski rečnik. Bitno je napomenuti da u nastavku teksta neće biti reči o etimologiji kao odlici pripadnosti, sem ako autori na koje se referiše drugačije tvrde. Isto tako neće biti reči o postojanju jednog, dva, ili više jezika, sem kada se, opet, referiše na autore koji iznose takve tvrdnje ili pretpostavke. Ovo je pre svega pokušaj da se ukaže na problematiku odabira reči srpskoga jezika u odnosu na hrvatski, na primeru rada na jednom dvojezičnom rečniku, u ovom slučaju srpsko-holandskom, kao i da se predlože moguća rešenja, ili bar koraci koji se mogu preduzeti tokom procesa rada.

Više je načina kako se može prići rešavanju problema. Najlakši je konsultovanje drugog dvojezičnog rečnika sličnog opsega. Taj pristup bi svakako bio najdelotvorniji da se u svakom trenutku možemo uzdati u potpunost tih rečnika. Čest je slučaj da određene reči koje autori tih rečnika nisu uvrstili kao odrednice, neko od sastavljača srpsko-holandskog rečnika oseti kao reč koju bi trebalo uvrstiti i obeležiti bar kao opštepoznati regionalizam ili reč kojoj preči zaborav³. Kako ovi rečnici zbog svoje namene uglavnom ne mogu

² Na prevod se misli u slučaju reči za čije značenje u srpskom postoji drugačiji izraz. Adaptacija se obavlja u onim slučajevima kada je potrebno odrednicu doraditi (polisemičnost naspram monosemičnosti, ijekavski u ekavski pravopis itd.). Upućuje se onda kada se reč oseća kao regionalizam te je potrebno uputiti na standardni oblik u srpskom jeziku.

³ Ovde se pre svega misli na pozajmljenice iz turskog, nemačkog ili drugih jezika koje, kako regionalno tako i istorijski, čine deo opšteg leksikona srpskog jezika.

da pruže odgovore na specifična pitanja usled sumnje u njihove manje ili veće propuste, od najveće pomoći bi trebalo da bude savetovanje norme. Prvenstveno od dijahronijske, a potom sinhronijske važnosti su normativni jednojezični rečnici srpskohrvatskog i srpskog jezika. Problem je, međutim, što norma sve te diskutabilne reči ubraja u leksikon srpskoga jezika.

Kao drugi pouzdan izvor za proveru, od značaja su razlikovni rečnici srpskog i hrvatskog. Iako su navedene razlike u tim rečnicima identične, pristupi autora se razlikuju, u zavisnosti od toga sa kog je govornog područja. Dok su razlikovni rečnici hrvatskih leksikografa namenjeni prvobitno govornicima hrvatskog jezika, te nemaju hrvatsko-srpski smer, autor razlikovnog rečnika sa srpskog govornog područja teži jezičkoj osmozi i predstavlja ga kao rečnik sinonima. Ipak, značaj ovih rečnika je u tome što oni produbljuju i pružaju informacije koje nedostaju u jednojezičnom rečniku srpskog jezika.

Rečnici nam, ipak, najpre govore o pojavnosti određene reči u jeziku, ali ne i o njenoj frekventosti. Treći mogući i preporučeni postupak je preko korpusa srpskoga jezika. Nešto manje pouzdan je internet pretraživač *Google*, podešen da traži stranice na srpskom jeziku. Nasuprot njemu, *Korpus savremenog srpskog jezika* daje pouzdanije rezultate, te je u odnosu na *Google* format orijentisaniji ka korisniku.

Kombinacijom ova dva izvora, razlikovnih rečnika i korpusa, može se na pouzdan način potvrditi pretpostavka o reči kao hrvatskoj i argumentovano opravdati izbor njenog (ne)uvrštavanja u srpsko-holandski rečnik. Kako još uvek ne postoje paralelni korpusi srpskog i hrvatskog, ostaje pitanje da li te reči i uopšteno govoreći čine opšti leksikon srpskog jezika i na koji način, tj. kako ih je u njemu najprikladnije specifikovati.

U daljem tekstu su navedeni primeri korišćeni zbog svoje očiglednosti, a potom i ilustrativnosti: *tjedan*, *tlak*, *tlakom(j)er* i *testo*. Prva tri nisu uvrštena u srpsko-holandski rečnik, jer o njima prvobitno ni kod samih autora nije bilo dvoumljenja, ali su uzete baš iz tog razloga kao zgodni primeri u odnosu na to šta kažu norma i drugi izvori. Ni oko poslednje reči nije bilo dvoumljenja, ona je uvrštena u rečnik i ovde se navodi kao kontrolni primer.

5.2 Rečnici

5.2.1 Rečnici Matice srpske

Trenutno najrecentniji jednojezični rečnik srpskoga jezika izdat je 2007. godine u redakciji Matice srpske i „zamišljen je prvobitno kao (šest puta) skraćena verzija *Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske, pri čemu bi autori odlučivali samo o tome koja reč ulazi u jednotomni rečnik, a koja ne“ (Nikolić, 2010: 7). Nesumnjiva prednost ovog rečnika je izbor naj-

frekventnijih reči koje spadaju u savremeni srpski književni jezik, koji šest puta pojednostavljuje dalji odabir reči koje će ući u srpsko-holandski rečnik.

Ipak, iako bi se u teoriji sa ovakvim opisom taj rečnik mogao koristiti kao idealno uporište za izbor leksike savremenog srpskog jezika, kako i sami autori navode⁴, takva praksa se pri izradi savremenog srpsko-holandskog rečnika nije ispostavila kao bezrezervno pouzdana. Naime, pri razgraničavanju reči i prebacivanju odrednica iz hrvatskog u srpski jezik, odgovore na mnoštvo pitanja sa kojima se pri izradi susrećemo ovaj nam rečnik ne može pružiti. Tako konsultovanje pomenutog *Rečnika srpskohrvatskog književnog jezika* u redakciji Matice srpske iz koga je nastao *Rečnik srpskoga jezika* postaje neophodnost prvenstveno zbog temeljitije obrade odrednica, a potom zbog navođenja izvora. Rečnik iz 2007. ove reči svrstava u srpski jezik:

- (18a) **тједан**, -дна м *време од седам дана, седмица, недеља*. (Nikolić, 2007: 1321)
- (18b) **тлакомер** јек. **тлакомјер** м **1.** физ. *сйрава за мерење аймосферскої йриџиска, барометар*. **2.** мед. *сйрава за мерење крвної йриџиска*. (Nikolić, 2007: 1321)
- (18c) **тесто** јек. **тијесто** с **а.** *маса од брашна замешеної водом (или груїом шечношћу)*: ~ за хлеб, **б.** *јело од џакве масе*. • **као** ~ (**помрчина, магла и сл.**) *нишџа се не види*. (Nikolić, 2007: 1315)

Dok su u *Rečniku srpskohrvatskoga književnog jezika* te odrednice rešene kao:

- (19a) **тједан**, -дна м (ијек.) (мн. тједни, ген. тједана) *време од седам узастойних дана који се йериодично йонављају, седмица, недеља*. — Он је због тога био присиљен одгодити нападај на Совјетски Савез за око пет тједана. *Ч-М*. (Stevanović i dr, 1976: 222)
- (19b) **тлакомер**, ијек. **тлакомјер**, м **1.** физ. *сйрава за мерење јачине ваздушної йриџиска, барометар*. — За мерење тлака употребљава се тлакомјер или барометар са живом. *ОГ*. Почео се мицати . . . као игла тлакомјера. *Крл*. **2.** мед. *сйрава за мерење крвної йриџиска*. *Деан*. *Рј*. (Stevanović i dr, 1976: 222)
- (19c) **тесто**, ијек. **тијесто**, с **1.** *маса од брашна замешеної водом (или груїом шечношћу и годацима)*: ~ за хлеб, ~ за колаче; фиг. *йрађа, маџерија; сасџав*. — У малом Фредију има тијеста за нешто ванредно. *Беї*. Одмах је осетила да су ови београдски пословни људи од другог теста него меки и нехатни Сарајлије. *Ангр*. *И*. **2.** *јело од џесџа (1)*,

⁴ „Namenjen je svima koji govore i пишу srpskim jezikom ili ga uče i proučavaju, a verujemo da će od posebne koristi biti đacima, studentima, prevodiocima, novinarima, književnicima, lingvistima, leksikografima i stranim slavistima (srbistima).“ (Nikolić, 2010: 7)

йишје, колачи и сл. — Савијачу с маком . . . од свију теста најрадије и једе. Срем. Изр. као ~ (помрчина, магла и сл.) *нишја се не види*; кисело ~ *шесто с квасцем*. (Stevanović i dr, 1976: 197)

Ako uporedimo 18a i 19a, uvidamo prvi podatak koji je izostavljen: (*ijek.*) u 19a. Njegovo izostavljanje ne mora samo po sebi biti od kakvog krucijalnog značaja, imajući u vidu da ijekavski izgovor, kada je moguć, ne upućuje automatski na isključivo hrvatsku reč, jer istočnohercegovački dijalekat čini takođe osnovu srpskoga jezika, zajedno sa šumadijsko-vojvođanskim. Autori su tako u obe verzije rečnika kod reči dvojakog izgovora pri svakoj odrednici ispisivali i ijekavsku varijantu, usredsređujući se na ekavsku kao primarnu (18bc, 19bc). Izolovana informacija o izgovoru ne može, dakle, predstavljati parametar za odbacivanje reči kao isključivo srpske ili hrvatske, ali može uputiti na njeno dalje istraživanje.

Drugi podatak koji nedostaje u 18abc, a koji je prisutan u 19abc, jeste navođenje izvora. U 19ab su svi navedeni primeri na ijekavici iz dela izdatih u Zagrebu, dok su u 19c prisutni jedan primer iz zagrebačkog izdanja na ijekavici i dva iz beogradskih izdanja na ekavici. Praćenje izvora koje su autori rečnika naveli je od primarne važnosti za izbor reči koje će ući u srpsko-hrvatski rečnik. Kako 18a i 19a nema niti ekavsku varijantu, niti naveden izvor sa srpskog govornog područja, mogli bismo samo na osnovu ova dva parametra da tu odrednicu isključimo iz opsega srpsko-holandskog rečnika. Odrednica pod 18c i 19c bi na osnovu ova dva parametra ušla u rečnik, s obzirom na to da su oba zadovoljena. Preostali primer pod 18b i 19b ipak predstavlja poseban slučaj. Kako je u pitanju složenica, ijekavska, odnosno ekavska varijanta se odnosi na njen drugi deo, *-m(j)er*, kao na primer u složenicama *toplom(j)er*, *uglom(j)er*, *kutom(j)er*⁵. Kako ni iz jednog primera navedenog u 19b ne možemo zaključiti o postojanju ekavske varijante, trebalo bi ispitati prvi deo složenice, u ovom slučaju *tlak-*:

(18d) **тлак** м **1.** сила која делује на јединицу површине, притисак; атмосферски ~ , крвни ~. **2.** уопште оно што притискује, стеже, делује као терет, сметња: слатки ~ немоћи. (Ramić, 2010: 1321)

(19d) **тлак1** м **1.** сила која делује на јединицу површине, притисак; атмосферски ~ , крвни ~. — У највећим океанским дубљинама . . . тлак воде износи на стотине и тисуће атмосфера. НЧ. Највећа колебања зрачног тлака [су] над пространим копненим површинама. ОГ. Требало би да престане пити алкохол. Стање с његовим тлаком није добро. Донч. **2.** уопште сила која притискује, стеже, делује на кога

⁵ Svi oblici se nalaze kako u *Rečniku srpskohrvatskog književnog jezika*, tako i u *Rečniku srpskoga jezika*.

или што, притисак уопште. — Ишле те сјене под тлаком бремена, какво у сну давит зна нас. Комб. Само зној и смола и непрестан тлак на умртвљен мозак. Андр. И. Осећам . . . у тренутку том . . . слатки тлак немоћи што ме рашчињава. Мас. (Stevanović i dr, 1976: 222)

Sudeći prema navedenim izvorima sa ijekavskog i ekavskog govornog područja u 19d (četiri izdanja iz Zagreba i dva iz Beograda), nameće se zaključak da bi odrednice *tlak* i *tlakomer* na osnovu ovih parametara trebalo uvrstiti i u srpsko-holandski rečnik, jer čine deo srpskog jezika. One ipak neće biti uvrštene u rečnik, iako će se naći u hrvatsko-holandskom rečniku. Stoga, parametri kao što su ekavica/ijekavica, tamo gde je ona moguća, i javljanje u izvorima u rečnicima Matice srpske, iako normativni, nisu sami po sebi dovoljan uslov za pouzdanost.

5.2.2 Razlikovni rečnici

Pri dvoumljenju u uzusu određene reči u hrvatskom ili srpskom jeziku su od primarne važnosti razlikovni rečnici. Tokom rada na srpsko-holandskom rečniku su razlikovni rečnici hrvatskog i srpskog obavezna okosnica i podrška za izbor odrednica, u službi presedana kada se lični dojmovi autora srpsko-holandskog jezika razlikuju zbog već navedenih razloga.

Do danas tri možda najbitnija razlikovna rečnika sastavili su Krstić i Guberina (1940), koji u svom drugom delu sadrži rečnik razlika srpskog i hrvatskog jezika, Brodnjak (1991), čiji je rečnik najobimniji, i Ćirilov (1989), čiji rečnik ima dva dela, hrvatsko-srpski i srpsko-hrvatski rečnik. Kako su prva dva pisana kao razlikovni dvojezični rečnici hrvatskog u odnosu na srpski, te je njihov smer srpsko-hrvatski, postulati na kojima su oni kreirani, su se za adekvatno rešavanje naših neodumica ispostavili kao nedostatak. Naime, potraga za relevantnošću i upotrebom određene reči koju smo percipirali ili osećali kao hrvatsku je pri konsultovanju razlikovnih rečnika hrvatskih autora morala ići u obrnutom smeru: za pretpostavljene hrvatske reči se morao tražiti adekvatan ili pretpostavljeni ekvivalent u srpskom, kako bi se moglo odlučiti da li reč treba uvrstiti u rečnik ili ne. U teoriji, ovaj pristup ne govori sam po sebi o tome da se pretpostavljena hrvatska reč ne upotrebljava u srpskom. Tako smo za ranije navedene reči morali poći od sledećih odrednica⁶:

⁶ U 20bcd, znak ▲ upućuje na, pored značenja koja su u oba jezika različita, značenja koja su u njima istovetna. Problem polisemičnosti naspram monosemičnosti kako u srpskom u odnosu na hrvatski, tako i u hrvatskom u odnosu na srpski je još jedan čest fenomen tokom kojeg se susrećemo u radu. Tako, na primer, kolokacija *stepen razvoja* i

- (20a) **sedmica** ž – tjedan; usp. nedelja (Brodnjak, 1993: 483)
- (20b) **nedelja** ž – 1[▲] tjedan; pre neku nedelju – prije nekoliko tjedana; svetla nedelja – veliki tjedan, tjedan uoči Uskrsa; 2 i u hrv nedjelja = sedmi dan u tjednu (Brodnjak, 1993: 309)
- (20c) **testo**, testa s kuh – 1[▲] tjestenina; ostala značenja kao i u hrv tijesto; 2 vrste tijesta: kiselo testo – dizano tijesto; žitka testa – lijevana tijesta; sipkava testa – prhka tijesta (Brodnjak, 1993: 536)
- (20d) **pritisak** m – 1[▲] tlak; krvi pritisak – krvni tlak; vazdušni pritisak – atmosferski tlak; ostala značenja kao i u hrv (Brodnjak, 1993: 430)

Kao što je već navedeno, na osnovu ovih odrednica možemo zaključiti šta je norma u hrvatskom u odnosu na srpski, ali ne i obrnuto. O normi u srpskom zaključujemo na osnovu primera iz rečnikâ Matice srpske, gde se kao što smo videli ubrajaju i *tjedan* i *tlak(om(j)er)*.

Krstićev i Guberinin rečnik daje slična, doduše štura, objašnjenja, s tim što se u njemu ne mogu naći ni *nedelja* ni *sedmica*:

- (21a) PRITISAK* (fiz.) – tlak (Krstić & Guberina, 1940: 171)
- (21b) TESTO – tjestenina (hrv. samo umiješeno brašno) (Krstić & Guberina, 1940: 195)

U 21a znak * ukazuje na reč koja je tipičnija za srpski književni jezik, „a riječ s desna tipična je za hrvatski književni jezik“. (Krstić & Guberina, 1940). Koristeći se parametrom tipičnosti, autori tvrde da je *tlak* tipična za hrvatski jezik, dok je *pritisak* tipičnija za srpski jezik. To znači da je *tlak* u hrvatskom norma i da se pritisak ne koristi (bar u medicinskom značenju, što autori nisu naveli), dok se u srpskom mogu koristiti i *pritisak* i *tlak*, iako je *pritisak* u češćoj upotrebi.

U poglavlju naslovljenom *Razlike u riječima* (1940: 58–69), autori navode sedam razlikovnih skupova srpskog i hrvatskog leksikona: 1. reči sa istim filološkim izvorom; 2. reči iz srpskog književnog jezika koje se ne upotrebljavaju

u srpskom dozvoljava varijantu sa *stupanj*. Međutim, u izrazu *20 stepeni ispod nule*, oblik sa *stupanj* u srpskom nije uobičajen. Problem je kako to obeležiti s obzirom da se, zapravo, radi o istom segmentu značenja. Kod hrvatskih odrednica kao što su *juha* i *kruh*, ekvivalencija postoji samo na nivou fraza *stara koka*, *dobra juha* i *trbuhom za kruhom*. Postavlja se pitanje da li zbog fraze uvrstiti odrednicu koja važi za hrvatsku reč za koju postoje dva srpska značenjska ekvivalenta: *supa* i *čorba* u prvom slučaju, i hleb u drugom. Kao moguće rešenje stoji upućivanje, uz navođenje kolokacije: **stupanj** [pl stupnjevi] *m*, reg □ *stepen* • *~ razvoja* – ontwikkelingsgraad *de*; **juha** *f*, reg □ *supa*; *čorba* • *stara koka, masna* *~* ≈ op een oude fiets moet je het leren; **kruh** *m*, reg □ *hleb* • *ići trbuhom za ~om* ≈ ergens heen gaan op zoek naar werk

u hrvatskom; 3. reči koje se razlikuju po sufiksu ili prefiksu; 4. reči sa sufiksima različitih semantičkih vrednosti; 5. reči koje postoje u oba jezika ali je njihovo značenje različito; 6. reči kod kojih je relativna upotreba različita; 7. hrvatske reči koje srpski prepoznaje ili kao dijalekatske, ili ih ne prepoznaje uopšte.

Nakon poslednje skupine naveden je abecedarijum njoj pripadajućih reči, u kome se nalaze i *tjedan*, i *tlak* i *tlakomjer*. Nažalost, nenavedenost izvora u knjizi onemogućava dalju verifikaciju tih tvrdnji. Druge reči navedene u tom istom abecedarijumu, kao što su *konobar*, *nekretnine*, *jednokratno*, *plesač*, *plin* itd, čine naime deo frekventnog leksikona koji savremeni srpski jezik prepoznaje i ne svrstava u dijalekte, već u standardni jezik.

Za razliku od navedenih rečnika, Ćirilovljev nam pored srpsko-hvatskog smera pruža uvid i u hrvatsko-srpski, iako se ne bavi preskriptivnošću i normom u svom rečniku. On, međutim, „polazi od činjenice da su srpski i hrvatski jezik jedan jezik [i] smatra da je izradom ovog rečnika zapravo uradio rečnik sinonima.“ (Ćirilov, 1989: 5) Jezička osmoza, koju je autor odabrao kao polazište pri izradi rečnika, u suštini je suprotnosti od težnji Brodnjakovog i Krstićevog i Guberininog rečnika. Ovakvim svojim stavom, autor se zapravo uopšte ograđuje od preskriptivnosti Matice srpske, na čije smo nedostatke već ukazali. Ipak, za razliku od Matičinih rečnika, Ćirilov ne vodi reči pod srpski, već pod srpskohrvatski jezik. On tako definiše:

- (22a) **tjedan** m nedelja, sedmica. U Hrvatskoj se pravi razlika između sedmog dana u nedelji – nedelje i perioda od sedam dana, koji se naziva tjedan ili sedmica. *Tiden* je stara slovenska reč, a sedmica je prevedenica od latinskog *septimana*. (Ćirilov, 1989: 94)
- (22b) **tlak** m pritisak. U Hrvatskoj se „mjeri tlak“ i neko ima „visok tlak“, a u Srbiji se „meri pritisak“ i ima „visok pritisak“. Obe reči su praslovenskog korena, s tim što je tlak u vezi sa glagolom *tući*, a pritisak od glagola *tiskati*. Međutim, iako se u medicinskoj terminologiji termini razlikuju, tlak i pritisak u političkoj terminologiji („vršiti na nekoga pritisak“) upotrebljavaju se u obe varijante. (Ćirilov, 1989: 94–95)
- (22c) **tlakomjer** m aparat za merenje krvnog pritiska, rede barometar. V. *tlak*. (Ćirilov, 1989: 95)

Ako na trenutak ostavimo po strani Ćirilovljev stav o jednom jeziku, jasno je da se sve navedene reči (*tjedan*, *tlak* i *tlakomjer*) koriste prvenstveno u hrvatskom jeziku.

U navedenim razlikovnim rečnicima možemo dakle zaključiti o dve perspektive. U slučaju onih koji su napisani na hrvatskom govornom području, težnja autora je da se istakne postojanje i upotrebnost hrvatskih reči u odnosu na njihove prevodne ekvivalente u srpskom, dok se u slučaju rečnika

autora sa srpskog govornog područja govori prvenstveno o sinonimima jednog jezika. Ipak, na primeru pomenutih rečnika, nigde se izričito ne pominje da reči kao što su *tjedan* i *tlak(om(j)er)* ne pripadaju srpskom jeziku, već da se one, uslovno govoreći, mogu koristiti i da čine deo opšteg srpskog leksikona. Koren problema predstavlja definicija norme srpskog jezika, a ona više zavisi od ideoloških nego od lingvističkih stavova.

5.3 Korpusi

Značajnost jezičkih korpusa je za leksikografe velika, kako po frekventnosti reči u pisanom ili govornom jeziku, tako i zbog njihovih stečenih ili zastarelih morfoloških, sintaksičkih i semantičkih svojstava (McEnery & Wilson, 1996: 106–107). Tu se posebno misli na jednojezičnu leksikografiju, sa rečnicima koji uz pomoć korpusa uz odrednicu navode i frekventnost reči u jeziku. Za dvojezične rečnike će korpusi tek u budućnosti biti od velike koristi, „sa opštom dostupnošću paralelnih korpusa“. (145)

Iako se u biti radi o dvojezičnom rečniku srpskog i holandskog, probleme pri izboru sa kojima se suočavamo se ne mogu tumačiti iz te dvojezične pozicije. Pri određivanju reči iz savremenog hrvatskog jezika koje ne pripadaju srpskom jeziku, mi ipak i dalje govorimo o dvojezičnoj leksikografiji. Tome u prilog govori to što su do sada više puta bili pominjani prevodni ekvivalenti u srpskom jeziku, bilo za reči koje govornici srpskog jezika kao maternjeg osećaju kao hrvatske, ili u okviru razlikovnih rečnika. U nedostatku dostupnog paralelnog korpusa srpskog i hrvatskog jezika ne možemo, nažalost, doneti jasne zaključke o razlikovnim leksikonima na njegovom osnovu.

Ono što nam ipak jednojezični korpus može pružiti, a što je postupak u kome se zapravo ogleda celokupna njegova korisnost, jeste provera pojavnosti i frekventnosti reči u savremenom srpskom jeziku za koju autori srpsko-holandskog rečnika kao govornici srpskog jezika pretpostavljaju da je hrvatska. Sa korpusom možemo dakle potvrditi pretpostavku, a samim tim i validnost takve tvrdnje.

Bilo bi zgodno ovde povući paralelu između korpusa i *Rečnika srpskohrvatskoga književnog jezika* Matice srpske. Sličnost je u tome da se pojavnost lekseme kod autora koji pišu na određenom jeziku, u našem slučaju srpskom, koristi kao osnovni kriterijum. Zbog toga bi bilo suvišno osporavati kredibilitet tog rečnika, jer smo već ranije govorili o autorima sa srpskog ili hrvatskog govornog područja koji su citirani, čime je argumentovana pripadnost tih reči srpskom jeziku. Pa ipak, razlika je u tome što ćemo preko korpusa moći da vidimo leksemu u svim njenim pojavim oblicima, ne ograničavajući

se samo na par književnih izvora, kao i u brojnim registrima. Za razliku od rečnika, korpus automatski navodi i frekventnost reči. Ta značajna osobina korpusa je bila od presudnog značaja pri odabiru diskutabilnih leksema. Međutim, kao i rečnik, i korpus naime ima svoje prednosti i mane. Tokom rada na rečniku koristimo dva korpusa, napredne pretrage *Google* pretraživača na srpskom jeziku i *Korpus savremenog srpskog jezika* Matematičkog fakulteta u Beogradu.

5.3.1 Google

Iako mu je primarna uloga internet pretraživača, *Google* se nebrojeno puta pokazao kao neposredan praktičan korpus, kako za srpski, tako i za holandski jezik. Sa opcijom traženja prema jeziku, lako se može ući u trag frekventnosti reči, kao i proveriti pouzdanost izvora. Prednost *Google*-a je da on daje mogućnost provere u okviru nebrojeno mnogo registara, što olakšava specifikaciju odrednica u rečniku. Takođe, automatsko osvežavanje i uključivanje novih stranica koje *Google* vrši kao otvoreni korpus, pruža uvid u najnovije sintaktičke i semantičke promene reči, a kako Robb (2003a) navodi, indeks uključuje blogove i diskusije koje su bliske govornom jeziku.

Google pretraživač ipak nije bez svojih nedostataka. Iako postoji mogućnost pretraživanja u okviru registara, oni se ne mogu kontrolisati. Zatim, mogu se tražiti samo jasno određene reči ili fraze, ali ne i kategorije reči po pretrazi. Za svaki flektirani oblik bi se morala praviti nova pretraga. Naposljetku, ne može se pristupiti jasnim statistikama po pitanju frekvencije, jer se često navode duplikatni oblici – veliki broj stranica citira druge stranice koje su se već pojavile kao rezultati pretrage, te se tražene reči ponovo pojavljuju u identičnom kontekstu, tj iz prvobitnog izvora (Robb, 2003b: 7).

Postoji još jedan vrlo značajan nedostatak *Google*-a kada je u pitanju odabir reči iz rečnika Matice srpske koje se osećaju kao hrvatske. Ako posredimo pretragu da pretražuje stranice napisane na srpskom jeziku (selektivna pretraga) i unesemo neki od primera (*tjedan*, *tlak*, *tlakomer*, *testo*), dobićemo veliki broj rezultata:

<i>tjedan</i>	327.000
<i>tlak</i>	382.000
<i>tlakomer</i>	19.400
<i>testo</i>	149.000

Putem ovako automatski unetih podataka, *tlak* se u rezultatima pojavljuje čak dva i po puta više nego *testo*. Sličan broj rezultata kao *tlak* ima i *tjedan*. Do ovakve diskrepancije u odnosu na razlikovne rečnike dolazi zbog *Google*-ovih mogućnosti i namena – on nije u biti jezički korpus i po tom pitanju ima

velika ograničenja. Kod, na primer, ukucane reči *tjedan*, prvih sto rezultata koje *Google* određuje kao najrelevantnije po broju poseta sajtova su zapravo tekstovi na hrvatskom jeziku. Razlog tome je što *Google* nije namenjem pretragama specifičnih (paralelnih) korpusa⁷, što i srpski i hrvatsko-srpski svakako jesu. Pretraživanje se uglavnom vrši prema poreklu internet adresa na kojima su postavljeni sajtovi, te je čest slučaj da je neki od pomenutih hrvatskih tekstova sa reči *tjedan* prekopiran na izvesnom srpskom forumu.

Situacija sa *tlak* je nešto drugačija. Već u prvih deset rezultata pojavljuje se izvor sa bosanskog servera. Interesantan je slučaj i sa *tlakomer*, posebno iz razloga što je reč tražena na ekavskom izgovoru. Na internet sajtu prodavnice auto-delova iz mesta u Srbiji blizu granice sa Hrvatskom se tako može kupiti tlakomer sa ručnom pumpom, na forumu *depresija.org* se može pročitati „rekla sam mami da mi sakrije tlakomer [...] to je bio jedini način da prestanem da merim tlak“, dok na internet forumu Banja Luke stoji „[i]maš i u Republici Srpskoj ne moraš u Srbiju, [...] mada vidim da imaš tlakomer pa si miran“. Iako ovim primerima možemo dalje argumentovati postojanje reči *tlakomer* u srpskome jeziku, teško ih je, zbog njihove regionalne upotrebe, uzeti kao relevantne za frekventnost reči u standardnom jeziku.

5.3.2 Korpus savremenog srpskog jezika

Pored *Google*-a, koji jeste najneposredniji i najažuriraniji pseudo-korpus, odgovore na pitanje koje su reči i koliko frekventne u srpskom jeziku na mnogo pregledniji i pouzdaniji način može da obezbedi *Korpus savremenog srpskog jezika*. *Korpus* je u KWIK (Key Word In Context) formatu, što umnogome olakšava pretragu. Kako su u njemu odabrani tekstovi na srpskom jeziku, pretraga je prilično pouzdana. Moguće je tražiti čak u više potkorpusa, kao što su *Neetiketirani korpus savremenog srpskog jezika*, *Henningov korpus srpskohrvatskog* (1955–1990), *Izborna kriza 2000. godine* sa tekstovima iz lista Politika, kao i *Neetiketirani korpus Vukovih poslovice*. Nažalost, ni za jedan od korpusa nije navedeno od kolikog se broja reči sastoji, kao ni koje izvore navodi⁸.

Prednost u odnosu na *Google*-ovu pretragu je i to što korišćenjem regularnih izraza možemo jednostavnim unosom tražiti reč u osnovnom i flektira-

⁷ Kako *Google* sve dalje napreduje u procesu kompjuterskog prepoznavanja reči, vrlo je verovatno da će u budućnosti zaista moći da razlikuje jezike isključivo na osnovu specifičnih gramatičkih i leksičkih svojstava.

⁸ Osim za Henningov korpus, ali on nije od važnosti za nas.

nom obliku. Unošenje izraza `tjed[a-z][a-z]` u neetiketirani korpus srpskog jezika tako daje pet rezultata:

- (23a) 2900998: politička javnost cijeli <tjedan> bila obuzeta diskusijama
- (23b) 27202168: j Britaniji u toku jednog <tjedna> pojavi se na tržištu t
- (23c) 457133: TUDIO " je pisao : " Ovog <tjedna> popularna i najgledanija
- (23d) 6864260: mjesto . Prošlog sam ti <tjedna> poslala dva paketa . Naz
- (23e) 23531609: o to nije učinio pre tri <tjedna> , odmah po objavi prvog

Iako se samo na osnovu nekih od rezultata može već isprva zaključiti da su na ijekavici, čitanje svakog rezultata sa 125 karaktera sa leve i desne strane pojašnjava situaciju. Kao i u slučaju *Google*-a, i ovde su tekstovi napisani većinom na hrvatskom jeziku. Primer 23c je napisan na srpskom, ali deo sa pronađenim izrazom je zapravo citat iz zagrebačkog časopisa *Studio* u tom tekstu. Rezultat pod 23e je iz lista Politika iz 2001. godine i, iako pisan na ekavici, sadrži reči *tjedan* i *vlak*. Kao takav, ovaj tekst zahteva dalju analizu. U korpusu *Izborna kriza* nema nijednog pogotka za pomenuti izraz, kao ni u *Vukovim poslovicama*.

Izraz `tlak[a-z]*[a-z]*` takođe nije prisutan u *Izbornoj krizi* i *Vukovim poslovicama*, dok u *Neetiketiranom korpusu* daje samo jedan rezultat. Izraz `tlakomer[a-z]*[a-z]*` ne daje nijedan rezultat ni u jednom korpusu:

- (24a) 7254548: uštanje zraka / dima pod <tlakom> . U četvrtoj grupi se n

Sastavljači *Korpusa* trenutno rade na test verziji pretrage sa izvorima, koja se može koristiti. Pretraga *tjedan* navodi kao izvore: *Ekonomist magazin* iz Beograda, novine *Politika*, časopis *Svet*, i časopis *Mostovi* za prevodnu književnost, dok je rezultat za *tlak* iz časopisa *Jezik danas: glasilo Matice srpske za kulturu usmene i pisane reči*. Bez obzira na to što su navedeni časopisi i novine sa srpskog govornog područja, tekstove smo već okarakterisali kao pisane na hrvatskom jeziku zbog navedenih razloga. Kako se tekstovi na hrvatskom ili intervju sa osobama koje govore hrvatski jezik po pravilu ne prevode u medijima u Srbiji, ne čudi što je korpus ove reči prikazao kao pripadajuće srpskom jeziku.

Na osnovu rezultata unetih izraza, njihove frekventnosti i jezičkog konteksta u koji su smešteni, možemo odlučiti da ih ne uvrstimo u srpsko-holandski rečnik, a kada ih uporedimo sa izrazom `test[a-z]` sa 354 rezultata,

slika postaje još jasnija. Rezultati te pretrage u potpunosti odgovaraju navodima iz razlikovnih rečnika i zajedno dovoljno čvrsto opravdavaju odluke sastavljača srpsko-holandskog rečnika da te reči ne uvrste u rečnik.

Navedeni postupak proveravanja leksičkog fonda prevazilazi međutim rad na dvojezičnom rečniku i pre spada u ozbiljan projekat izrade razlikovnog rečnika srpskog i hrvatskog jezika. Iz tog razloga, lični osećaj sastavljača igra presudnu ulogu u ovom projektu.

6. Umjesto zaključka: Usporedba obrađenih dijelova

Nakon što je konačno obrađeni dio hrvatskog rječnika prilagođen srpskom (i obrnuto), redakcije u Beogradu i Amsterdamu vrše uzajamnu provjeru usporodbom obrađenih dijelova. Najlakši je i zasad najpregledniji način unos podataka u tekstualnu datoteku te korištenje mogućnosti usporedbe dokumenata u Wordu. Odabirom različitih boja za izbačeni i dodani tekst brzo se i jasno mogu provjeriti intervencije druge redakcije. Uzajamna usporedba obrađenih dijelova ima višestruku ulogu: pregledavajući unos druge redakcije, urednik će još jednom provjeriti tekst s obzirom na tipografske pogreške, mikrostrukturu i upućivanja. Dojaviti će kolegama ako je primijetio kakav propust (znade se dogoditi i da slučajno zaostane koji kroatizam, odnosno srbizam) i zabilježiti ispravke koje je druga redakcija u međuvremenu već unijela u svom dijelu.

Osim toga, kolege iz druge redakcije nerijetko će pribjeći različitom odabiru natuknica i odrednica te drukčijoj hijerarhiji značenja i gramatičkoj podjeli. Te promjene pridonijet će u donošenju odluka o usklađivanju konačnog izgleda rječnika.

Tako je, na primjer, hrvatska redakcija nakon usporedbe samo jedne stranice svoga dijela rječnika sa srpskim primijetila da je u natuknici „odležati“ različito označen naglasak u prezentu te se zamislila nad tom činjenicom, a odlučila je i unijeti neke natuknice koje nisu bile na popisu („odlebdjeti“, „odlepršati“) te razmotriti još dvije prijevodne mogućnosti primjera uporabe u natuknicima „odlazak“ i „odlepeti“⁹:

⁹ U ovdje prikazanom radnom ispisu sivim su precrtanim slovima označeni dijelovi hrvatskoga teksta koje je beogradska redakcija izbacila, a dvostruko su podcrtanim sivim slovima označeni ubačeni dijelovi.

odlazak [odlaska, pl odlasci] *m* **vertrek** *het* (ergens vandaan) • vrme je za ~ na spavanje - naar bed gaan
~ u mirovinu - met pensioen gaan het is bedtijd ~ u penziju - pensionering *de*

odlaziti *vi* **weggaan**; → **otići** • ~! - ga weg!

odlebdeti [odlebdim] *vi* **wegzweven, wegvliegen**

odlediti (se) [odledim (se)] *vt/vr* **ontdooien** *id* **fig** • ~ zamrzivač - de diepvries ontdooien

odleđivati [odleđujem] *vt/vr* → **odlediti**

odlelujati *vi* **wegzweven, wegwiegelen**

odleniti [odlenim] **I. vt** **verwijderen, losrekken** (iets wat vastgeplakt is) • ~ti tapete - behang verwijderen **II. vi** **sl (pokudeti) doordraaien, gek worden** **III (+ se) vr** **loskomen, loslaten** (iets wat vastgeplakt is) • **fig**: ~ se već jednom od mene! - laat me toch een keer met rust!; blijf niet zo plakken!

odleplivati [odleplivam] *vt* → **odleniti**

odlepršati *vi* **wegfladderen**

odletati [odlećem] *vi* → **odleteti** *I*

odletjeti [odletim] *vi* **1. wegvliegen** • lastavice su ~jele na jug - de zwaluwen zijn naar het zuiden gevlogen; **fig**: ~jeti u zvezdazduh - de lucht in vliegen, ontloffen balice balica mi je ~jela iz ruke - het kopje vloog uit m'n hand **2. fig, coll (naglo otići) wegstormen, wegvliegen** • ~jesa je iz sobe - hij vloog de kamer uit; hij stormde de kamer uit ~jesa je s posla - hij is de baan uit gestuurd; hij is er op z'n werk uitgevlogen

odležati [odležim] **I. vt** **1. (prebojeti) (preboleti) ležeti** **het bed houden; uitzielen** • gripa traja ~ti - als je griep hebt moet je uitzielen **2. coll (zatvoriti kaznu) uitzitten, zitten** (een gevangenisstraf) • ~o je tri godine - hij heeft drie jaar gezeten **II. vi** **liggen; rijpen** • vina mora ~ti neko vrijeme - wijn moet een tijdje liggen

odličan *adj* **1. uitstekend**; → **izvrstan** **2. (svojena) (ocena) uitmuntend**, het hoogste cijfer in het **Kroatische** **Servische** onderwijs

odličje *n* **onderscheiding** *de*; **meda ille** *f* [me'da:je] *de* • ~ za hrabrost - onderscheiding voor dapperheid zlatno - ersteken *het*; zlatno - gouden medaille

odličnik [pl odličnici] *m* **hoogwaardigheidsbepeder** *de*; → **dostojaanstvenik**

odlično *adv* → **odličan**

odlijepiti [odlijepim] **I. vt** **verwijderen, losrekken** (iets wat vastgeplakt is) • ~ti tapete - behang verwijderen **II. vi** **sl (pokudjeti) doordraaien, gek worden** **III (+ se) vr** **loskomen, loslaten** (iets wat vastgeplakt is) • **fig**: ~ se već jednom od mene! - laat me toch een keer met rust!

Osim svega navedenog, usporednom izradom dvaju dvojezičnih rječnika otvaraju se mogućnosti korištenja prikupljenih podataka kako za slične leksikografske projekte u budućnosti, tako i za međusobnu prilagodbu prijevoda stranih tekstova. Uz suradnju stručnjaka na području informatike i korpusne lingvistike vjerujemo da je na temelju podataka iz ovoga projekta moguće izraditi program koji bi u velikoj mjeri automatizirao prilagodbu leksikografske strukture hrvatskih odnosno srpskih izdanja.

Na kraju valja svakako spomenuti i financijsku stranu: troškovi paralelne izrade dvaju rječnika gotovo su za polovinu manji od troškova izrade dva posebna rječnika. Znajući da se radi o velikim iznosima koji se vrlo teško i rijetko odvajaju za slične projekte, vjerujemo da bi ovakva konstrukcija – dva

rječnika za cijenu jednoga – mogla značajno pridonijeti razvoju hrvatske i srpske dvojezične leksikografije.

Nadamo se da će opis ovog pionirskog projekta paralelne izrade hrvatskoga i srpskoga dvojezičnog rječnika uroditi sličnim korisnim inicijativama u budućnosti.

Izvori

- Brodnjak, V. (1991). *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.
- Bujas, Ž. (1999). *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb: Globus.
- Ćirilov, J. (1989). *Srpsko-hrvatski rečnik varijanata*. Beograd: Stilos.
- HČR (1999) = Moguš, M. & Bratanić, M. & Tadić, M. *Hrvatski čestotni rječnik*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta: Školska knjiga.
- HER (2002) = Anić, V. et al. (Ur.) *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- HG (1997) = Barić, E. et al. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- HNK = *Hrvatski nacionalni korpus* Zavoda za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <http://www.hnk.ffzg.hr/default.htm>.
- KHJ = *Korpus hrvatskoga jezika* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Dostupno na: <http://riznica.ihj.hr/index.hr.html>.
- Ignjatović, Z. (Ur.) (2008). *Englesko-srpski srpsko-engleski rečnik sa gramatikom*. Beograd: Institut za strane jezike.
- Klajn, I. (2000). *Rečnik jezičkih nedoumica*. Beograd: Srpska školska knjiga.
- Krstić, K. & Guberina, P. (1940). *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ladan (1989–) = Ladan, T. (ur.). *Osmojezični enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Lučić, R. (2000). Hrvatsko-nizozemski ‘obostrani’ rječnik. *Filologija*, 38–39, Zagreb.
- McEnery, T. & Wilson, A. (1996). *Corpus linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Mazalin-Bøge, D. (2003). *Hrvatsko-norveški rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Nikolić, M. (Ur.) (1976). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Novaković-Lopušina, J. (1993). *Basiswoordenboek Servokroatisch-Nederlands*. Beograd: Toreksin.
- RHJ (2000) = Šonje, J. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Školska knjiga.
- Robb, T. (2003). Google as a Corpus Tool? *ETJ Journal TECH_talk Column* 4(1). Dostupno na: <http://www.cc.kyoto-su.ac.jp/~trobb/googleAsConc.html>.
- Robb, T. (2003). Google as a quick ‘n’ dirty corpus tool. *Teaching English as a Second or Foreign Language* 7(2). Dostupno na: <http://www.tesl-ej.org/wordpress/issues/volume7/ej26/ej26int/>.
- Silić, J. (1999). Hrvatski jezik kao sustav i kao standard. U: M. Samardžija (ur.): *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Stevanović, M. (Ur.) (1976). *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*. Novi Sad: Matica srpska, knjiga šesta.
- Tutschke, G. (1995). *Taschenwörterbuch Kroatisch-Deutsch*. Berlin, München, Wien, Zürich, New York: Langenscheidt.
- Vladović, V. & Micić, P. (2005). *Školski rečnik: nemačko-srpski*. Beograd: Predrag & Nenad.